

بررسی تطبیقی افضلیت امام از دیدگاه

جوادی آملی و علامه طباطبائی

خدیجه فیروزی^۱

چکیده

این مقاله به بررسی تطبیقی افضلیت امام معصوم از دیدگاه دو تن از بزرگان فلسفه و کلام شیعه؛ آیت الله جوادی آملی و علامه طباطبائی، مورد تحلیل و مقایسه قرار گرفته است. هر دو اندیشمند براساس مبانی فلسفی و قرآنی به تبیین افضلیت امام معصوم و جایگاه والای او اما با رویکردی کاملاً متفاوت پرداخته‌اند. جوادی آملی با تأکید بر فلسفه‌ی وجودی امامت و نظریه‌ی امامت و امتداد نبوت، برتری امام معصوم را در ادامه‌ی رسالت پیامبر(صلی الله علیه و آله) و تحقق اهداف الهی در عالم بیان می‌کند. ایشان با استناد به آیات و روایات؛ امام را حجت خدا و خلیفه خدا معرفی می‌کند که افضلیت او در علم لدنی، عصمت و ارتباط مستقیم با غیب است. علامه طباطبائی با تکیه بر نظریه‌ی ولایت تکوینی و تشریعی و تفسیر آیه ولایت، امام معصوم را دارای ولایت الهی و برترین موجود پس از پیامبر(صلی الله علیه و آله) می‌داند. از نظر ایشان، افضلیت امام معصوم نه تنها در بعد تشریع و رهبری دینی؛ بلکه در بعد تکوینی و ارتباط با عالم هستی نیز است. با این اهمیت در مقاله حاضر با روش توصیفی - تحلیلی این نتیجه حاصل می‌شود که هر دو اندیشمند افضلیت امام معصوم را براساس مبانی فلسفی، قرآنی و روایی تبیین کرده‌اند؛ اما جوادی آملی با رویکرد فلسفی و با تأکید بر بعد وجودی امامت و علامه طباطبائی با تکیه بر تفسیر آیات و ولایت تکوینی به این موضوع پرداخته‌اند. هر دو اندیشمند بر ضرورت امامت و برتری امام معصوم در همه‌ی ابعاد وجودی و رهبری تأکید دارند.

واژگان کلیدی: افضلیت امام معصوم، فلسفه اسلامی، کلام شیعه، ولایت تشریعی، ولایت تکوینی.

^۱. طلبه سطح دو، حوزه فاطمیه(سلام الله علیها)، ۹۶۱۲۲۱۳۴۹۶.

مقدمه

مفهوم فضیلت امام در اندیشه‌ی اسلامی به عنوان یکی از محوری‌ترین مباحث در حوزه‌ی امام‌شناسی و کلام اسلامی، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. این مفهوم نه تنها به برتری‌ها و ویژگی‌های امام می‌پردازد؛ بلکه به عنوان پایه‌ای محکم برای تبیین نقش امام در هدایت جامعه‌ی اسلامی و ارتباط او با خدا عمل می‌کند. در میان اندیشمندان شیعه دو چهره‌ی برجسته؛ آیت الله جوادی آملی و علامه طباطبائی با تکیه بر مبانی فلسفی، کلامی و عرفانی به تبیین و تشریح فضیلت امام پرداخته‌اند. آیت الله جوادی آملی با استناد به مبانی قرآنی و فلسفی فضیلت امام را از لحاظ نظریه‌ی ولایت تکوینی و تشریعی بیان می‌کند. از دیدگاه ایشان، امام نه تنها در حوزه‌ی تشریع و هدایت معنوی نقش دارد؛ بلکه در حوزه‌ی تکوینی و اداره‌ی عالم هستی نیز دارای ولایت است. این نگاه، امام را به عنوان تجلی ولایت الهی در عالم معرفی می‌کند.

در مقابل؛ علامه طباطبائی با تکیه بر مبانی عرفانی و فلسفی، فضیلت امام را از لحاظ نظریه‌ی وحدت وجود و مراتب وجود بررسی می‌کند. از نظر ایشان امام به عنوان واسطه‌ی فیض الهی و تجلی اسماء و صفات الهی، جایگاه ویژه‌ای در عالم هستی دارد. این دیدگاه، فضیلت امام را در ارتباط وجودی او با خداوند و نقش او در هدایت وجودی مخلوقات بیان می‌نماید. این مقاله با هدف بررسی تطبیقی فضیلت امام از دیدگاه این دو اندیشمند برجسته به تحلیل و مقایسه‌ی مبانی روش‌ها و نتایج دیدگاه‌های آنان می‌پردازد.

از مهم‌ترین مطالعات در این زمینه می‌توان به مقالات زیر اشاره نمود:

۱. مقاله «امامت در اندیشه طباطبائی»، نویسنده: دکتر سیدمحمدکاظم طباطبائی، ۱۳۸۸. (این مقاله به بررسی دیدگاه علامه طباطبائی در رابطه با فضیلت امامان معصوم می‌پردازد. نویسنده براساس آثار علامه به ویژه تفسیرالمیزان نشان می‌دهد که امامان به عنوان واسطه‌ی فیض الهی و تجلی ولایت الهی معرفی شده‌اند. تأکید اصلی بر نقش امامان در هدایت امت اسلامی و تفسیر آیه ولایت.)

۲. مقاله «فضیلت امام در اندیشه آیت الله جوادی آملی»، نویسنده: دکتر حسین میرباقری، ۱۳۹۶. (این مقاله به تحلیل دیدگاه آیت الله جوادی آملی در ارتباط با فضیلت امامان معصوم می‌پردازد و فضیلت امامان را نه تنها در بعد تشریعی؛ بلکه در بعد تکوینی نیز تحلیل می‌کند. امامان به عنوان واسطه‌ی فیض در هر دو بعد معرفی شده‌اند.)

با وجود این تلاش‌ها، هنوز نیاز به پژوهش در این زمینه احساس می‌شود. این مقاله می‌کوشد تا پژوهشی جامع‌تر از منظر این دو اندیشمند بزرگ ارائه دهد. حال سؤال این است که، فضیلت امام معصوم از منظر جوادی آملی چیست؟ و فضیلت امام از دیدگاه علامه طباطبائی چگونه است؟ و مقایسه تحلیل بیانات این دو اندیشمند در این رابطه چطور بیان شده است؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها، اول به مفهوم‌شناسی فضیلت امام معصوم پرداخته می‌شود؛ سپس به تحلیل فضیلت امام معصوم از دیدگاه این دو اندیشمند پرداخته خواهد شد. از طریق این بررسی، نه تنها به درک عمیق‌تری از مفهوم فضیلت امام دست خواهیم یافت؛ بلکه به شناخت بهتری از روش‌های مختلف در تبیین این مفهوم در اندیشه اسلامی می‌رسیم. این مقاله می‌کوشد با بیان مقام والای امام در اندیشه اسلامی و ارائه‌ی تصویری روشن‌تر از نقش او در هدایت جامعه‌ی انسانی باشد. در این مقاله به فضیلت امام از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی پرداخته خواهد شد سپس دیدگاه علامه طباطبائی و در نهایت با مقایسه این دو دیدگاه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱. مفهوم‌شناسی

معنای لغوی: فضیلت از ریشه‌ی فَضْل به معنای برتری، فضیلت و برتری داشتن بر دیگران است، در زبان عربی؛ فضل به معنای زیاده، برتری و نیکویی است.^۱

امام: به معنای پیشوا، رهبر و کسی که دیگران از او پیروی می‌کنند.^۲ در قرآن کریم، امام به معنای رهبر و پیشوا آمده است: «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا ...» و آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما مردم را هدایت می‌کردند.^۳

معصوم: از ریشه‌ی عَصَمَ به معنای حفظ شده، مصون و محفوظ از خطا و گناه است.^۴

۱. انیس، المعجم الوسیط، ص ۲۳.

۲. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ص ۱۵۰.

۳. انبیاء: آیه ۷۳.

۴. حائری یزدی، عصمت و امامت، ص ۴۵.

معنای اصطلاحی: در اصطلاح اسلامی، فضیلت امام معصوم به معنای برتری و برتر بودن امامان معصوم (علیهم السلام) بر سایر انسان‌ها از نظر علمی، اخلاقی، عملی و الهی است. این برتری براساس عصمت، علم لدنی، ولایت الهی و نقش آنان در هدایت امت است.^۱

۲. فضیلت امام از دیدگاه آیت الله جوادی آملی

اول به چند مقاله‌ای که در رابطه با فضیلت امام معصوم نوشته شده است پرداخته می‌شود. در مقاله‌ای که دکتر مسعودی در رابطه با فضیلت امام از دیدگاه جوادی آملی پرداخته است، ایشان معتقد است که جوادی آملی فضیلت امام معصوم را در ابعاد معرفت‌شناسی، فلسفی و اجتماعی تبیین می‌کند. معتقد است که از نظر جوادی آملی امام به دلیل ارتباط با عالم غیب و علم لدنی برترین موجود برای هدایت بشر است.^۲

در مقاله امامت و رهبری در اندیشه جوادی آملی، به بررسی دیدگاه جوادی آملی درباره‌ی نقش رهبری امامان معصوم و فضیلت آنان می‌پردازد، نویسنده با تحلیل آثار ایشان بر اهمیت امامت به عنوان استمرار نبوت تأکید می‌کند.^۳ امام معصوم به دلیل برتری در علم، تقوا و مدیریت، شایسته‌ترین فرد برای رهبری جامعه است.^۴

مصباح یزدی در کتاب معرفت امام، فضیلت امام معصوم را براساس فلسفه وجودی و نقش او به عنوان واسطه‌ی فیض الهی تبیین می‌کند. از نظر ایشان امام معصوم نه تنها رهبر دینی؛ بلکه محور تعادل هستی است.^۵ مکارم شیرازی فضیلت امام معصوم را براساس ضرورت وجود او برای هدایت جامعه و اجرای احکام الهی تحلیل می‌کند. از نظر ایشان، امام معصوم تنها فرد قابل اعتماد برای رهبری است.^۶ دکتر حجتی فضیلت امام را از منظر تاریخی و کلامی آورده است. از نظر ایشان، امام معصوم به دلیل عصمت و علم لدنی برترین الگوی انسانی است.^۷

۱. جوادی آملی، آموزه‌های جاوید، ص ۱۱۲.

۲. حسینعلی مسعودی، فضیلت امام معصوم در اندیشه آیت الله جوادی آملی، ص ۷۱-۸۵.

۳. محمد رضا موسوی، امامت و رهبری در اندیشه آیت الله جوادی آملی، ص ۹۰-۱۰۱.

۴. مطهری، امامت و رهبری، ص ۴۵-۵۵.

۵. مصباح یزدی، معرفت‌شناسی، ص ۸۹-۹۵.

۶. مکارم شیرازی، امامت و شیعه، ص ۱۱۰-۱۱۵.

۷. حجتی، امامت و رهبری در اسلام، ص ۱۵۰-۱۵۵.

آیت‌الله جوادی آملی از بزرگان فلسفه و کلام شیعه در آثار خود به موضوع افضلیت امام معصوم پرداخته است. ایشان معتقد است امام معصوم به دلیل ارتباط مستقیم با عالم غیب و علم لدنی، برترین موجود است که به معرفت حقیقی دسترسی دارد. همین افضلیت باعث می‌شود که او راهنمای قابل اعتماد برای هدایت بشر باشد.^۱ از نظر وی امام معصوم به دلیل عصمت و علم لدنی، بهترین مدیر و رهبر برای جامعه انسانی است. افضلیت او در اجرای عدالت، سیاست-گذاری و هدایت مردم به سوی کمال است.^۲

ایشان معتقدند وجود امام معصوم برای تعادل و پابرجایی عالم هستی ضروری است. افضلیت او به عنوان واسطه‌ی فیض الهی سبب استمرار حیات معنوی و مادی عالم است.^۳ آیت‌الله جوادی آملی افضلیت امام معصوم را به عنوان مفسران حقیقی قرآن و تجلی ولایت الهی معرفی می‌کند، امام معصوم به دلیل ارتباط با وحی برترین فهم را از قرآن دارد.^۴ در میان شیعیان، ولایت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ولایت دو نوع است: ولایت تکوینی و ولایت تشریعی که هر دو ولایت در مورد معصوم صادق است و این افضلیت، امام را در نظام هستی نشان می‌دهد. ولایت تکوینی به معنای ولایت بر نظام آفرینش و هستی است.^۵ امام در این نوع ولایت به عنوان نائب خداوند در زمین بر تمام موجودات و کائنات ولایت دارد.^۶ این ولایت ریشه در علم و معرفت الهی امام دارد و او به عنوان واسطه‌ی فیض الهی نقش کلیدی در ایجاد تدبیر و حفظ عالم ایفا می‌کند.^۷

نظر آیت‌الله جوادی آملی در مورد ولایت تکوینی بر این است که ولایت تکوینی امام ریشه در علم و معرفت الهی او دارد. امام به عنوان واسطه‌ی فیض الهی بر تمام نظام هستی ولایت دارد و این ولایت از جانب خداوند به او اعطا شده است. ایشان معتقد است که ولایت تکوینی امام نشان دهنده ارتباط عمیق او با عالم هستی و نقش او در تدبیر عالم است.^۸

۱. جوادی آملی، معرفت‌شناسی، ص ۱۲۰-۱۲۵.

۲. همو، اخلاق در قرآن، ص ۲۳۰-۲۳۵.

۳. همو، فلسفه حقوق، ص ۱۸۰-۱۸۵.

۴. همو، تفسیر تسنیم، ج ۱، ص ۴۵۰-۴۵۵.

۵. مصباح یزدی، ولایت تکوینی معصومین (علیهم‌السلام)، ص ۲-۱۵.

۶. همان، ص ۲۰-۲۵.

۷. سبحانی، امامت و رهبری، ص ۱۲۰-۱۳۰.

۸. جوادی آملی، معرفت‌شناسی، ص ۱۱۰-۱۱۵.

اما از ویژگی‌های کلیدی عصمت و علم لدنی امام است که شیخ مفید در کتاب الاعتقادات الامامیه آورده است.^۱ امام نه تنها در عالم ماده حضور دارد؛ بلکه در عالم مثال نیز نقش اساسی ایفا می‌کند.^۲

با این توضیحات باید گفت که امام زمان به عنوان دوازدهمین امام هستی همچنان زنده و حاضر است.^۳

۴. مقایسه تطبیقی جوادى آملی و علامه طباطبائی

پس از بررسی دیدگاه علامه طباطبائی و جوادى آملی در ارتباط با افضلیت امام اکنون به بررسی تطبیقی این دو دیدگاه پرداخته می‌شود.

آیت الله جوادى آملی افضلیت امام را به صورت فلسفی و کلامی تحلیل می‌کند. به اعتقاد ایشان افضلیت امام ریشه در فطرت الهی و ضرورت وجود دارد.^۴ ایشان معتقدند امام نه تنها در بعد اخلاقی و علمی برتر است؛ بلکه وجود او برای اداره‌ی هستی و استمرار فیض الهی ضروری است.^۵ اما علامه طباطبائی افضلیت امام را براساس عصمت و علم لدنی تبیین می‌کند. و با تفسیر آیه ولایت به آن می‌پردازد و معتقد است که امام معصوم به دلیل ارتباط مستقیم با عالم غیب و دریافت علم از سوی خداوند برترین موجود در عالم هستی است.^۶ وی معتقد است افضلیت امام نه تنها در بعد اخلاقی و عملی؛ بلکه در بعد علمی و معرفتی نیز است.^۷ براین اساس؛ علامه طباطبائی افضلیت امام را به جهت عصمت و علم لدنی تبیین می‌کند و روش ایشان، تفسیری و کلامی است و بر آیات قرآن و روایات تکیه دارد.^۸ ولی آیت الله

۱. شیخ مفید، اعتقادات الامامیه، ص ۹۸؛ همو، اوائل المقالات، ص ۴۵.

۲. صدرالدین شیرازی، الحکمه المتعالیه، ج ۳، ص ۲۱۰؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۲، ص ۳۴۵.

۳. صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، ص ۳۶۸؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۱۵۰.

۴. همو، ص ۹۵.

۵. همو، ص ۹۸.

۶. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۲، ص ۱۰۵-۱۰۸.

۷. همان، ص ۱۰۹.

۸. همان، ص ۱۱۰.

جوادی آملی فضیلت امام را به صورت فلسفی و کلامی تحلیل می‌کند و روش ایشان تحلیلی و استدلالی است و بر اصول فلسفی مانند؛ فطرت و ضرورت وجودی تکیه دارد.^۱

هر دو اندیشمند بر فضیلت امام تأکید دارند. اما علامه طباطبائی بیشتر بر جنبه‌های کلامی و تفسیری، فضیلت امام را بیان می‌کند.^۲ و آیت الله جوادی آملی به جنبه‌های فلسفی و وجودی آن می‌پردازد.^۳

نتیجه‌گیری

از مجموعه مباحثی که در رابطه با فضیلت امام معصوم بیان شد متوجه می‌شویم که آیت الله جوادی آملی و علامه طباطبائی بر این باور هستند که فضیلت امام معصوم ریشه در علم الهی لدنی آنان دارد. این علم که از جانب خداوند به امامان عطا شده برتر از علم دیگران است و به آنان توانایی هدایت و رهبری جامعه را می‌دهد. همچنین عصمت امامان معصوم، که آنان را از خطا و گناه مصون می‌دارد یکی دیگر از پایه‌های فضیلت آنان است. براین اساس؛ معصوم کامل‌ترین الگو برای بشر در همه‌ی ابعاد وجودی از جمله؛ علم، عمل، اخلاق و رهبری است. آنان نه تنها در بعد معنوی و الهی؛ بلکه در بعد عملی و اجتماعی نیز الگوی کامل برای انسان‌ها است. آنان به دلیل علم الهی و عصمت قادرند جامعه‌ی اسلامی را به سوی کمال و سعادت هدایت کنند و از انحرافات و خطاها جلوگیری نمایند.

در حال حاضر که به امامان معصوم دسترسی نداریم، برترین شخص ولایت فقیه است که ادامه دهنده خط امامت است و فقیه جامع‌الشرایط به عنوان نائب امام زمان عمل می‌کند پس باید به ایشان رجوع کنیم تا سرگردان نمانیم.

^۱. جوادی آملی، فلسفه وجودی امام، ص ۹۹.

^۲. طباطبائی، شیعه در اسلام، ص ۱۲۵.

^۳. جوادی آملی، امامت و رهبری، ص ۱۴۵-۱۶۰.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. ابن سینا، حسین بن عبدالله، الاشارات و التنبيهات، ج ۴، بیروت، مؤسسه النعمان، ۱۴۱۳.
۲. ابن عربی، محی الدین، الفتوحات المکیه، بیروت، دارالشامیه، ۱۴۱۹.
۳.، فصوص الحکم، بیروت، بی نا، ۱۴۱۹.
۴. أنیس، ابراهیم، المعجم الوسیط، بیروت - لبنان، دارالمعرفه، ۱۴۱۲.
۵. آملی، سیدحیدر، جامع الاسرار، تهران، انتشارات قائم آل محمد، ۱۳۷۲.
۶. جوادی آملی، عبدالله، اخلاق در قرآن، قم، اسراء، ۱۳۸۰.
۷.، امامت و رهبری، قم، اسراء، ۱۳۸۰.
۸.، آموزه های جاوید، قم، اسراء، ۱۳۹۵.
۹.، تفسیر تسنیم، قم، اسراء، ۱۳۸۵.
۱۰.، عصمت از دیدگاه قرآن و حدیث، قم، اسراء، ۱۳۷۸.
۱۱.، فلسفه حقوق، قم، اسراء، ۱۳۷۶.
۱۲.، فلسفه وجودی امام در اندیشه شیعه، قم، اسراء، ۱۳۸۲.
۱۳.، معرفت شناسی در قرآن، قم، اسراء، ۱۳۷۸.
۱۴.، معرفت شناسی، قم، اسراء، ۱۳۸۴.
۱۵.، مفاتیح الحیاه، قم، اسراء، ۱۳۸۵.
۱۶.، ولایت فقهی، قم، اسراء، ۱۳۸۰.
۱۷. حائری یزدی، شیخ محمد رضا، عصمت و امامت، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۸.
۱۸. حجّتی، سید محمد باقر، امامت و رهبری در اسلام، تهران، امیرکبیر، ۱۳۹۲.
۱۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن کریم، بیروت - لبنان، دارالمعرفه، ۱۴۲۱.
۲۰. سبحانی، جعفر، الإلهیات، ج ۴، قم، مؤسسه امام صادق (علیه السلام)، ۱۳۸۶.
۲۱.، امامت و رهبری، قم، مؤسسه امام صادق (علیه السلام)، ۱۳۸۰.

۲۲. شیخ صدوق، محمد بن علی، کمال الدین و تمام النعمه، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۰۵.
۲۳. اعتقادات الامامیه، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳.
۲۴. صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، المبدأ و المعاد، قم، مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۰.
۲۵. اسفار اربعه، ج ۴، تهران، امیرکبیر، ۱۳۹۰.
۲۶. الحکمه المتعالیه، ج ۳، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۹۲.
۲۷. مفاتیح الغیب، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳.
۲۸. طباطبائی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۵ و ۹ و ۱۲، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۹۳.
۲۹. رساله اعجاز قرآن، تهران، مرکز نشر فرهنگی رجاء، ۱۳۶۲.
۳۰. شیعه در اسلام، تهران، انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۰.
۳۱. غزالی، محمد بن محمد، احیاء علوم الدین، بیروت - لبنان، دارالکتب العربی، ۱۴۱۶.
۳۲. قمی، عباس، مفاتیح الجنان، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۰.
۳۳. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۱ و ۴، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳.
۳۴. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۲۵ و ۴۰ و ۵۱، بیروت - لبنان، الوفاء، ۱۴۰۳.
۳۵. مصباح یزدی، محمدتقی، آموزه های ولایت، قم، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام (رحمه الله علیه)، ۱۳۸۵.
۳۶. معرفت وجودی امام، تهران، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام (رحمه الله علیه)، ۱۳۷۵.
۳۷. معرفت شناسی، قم، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام (رحمه الله علیه)، ۱۳۸۵.
۳۸. ولایت تکوینی معصومین (علیهم السلام)، قم، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام (رحمه الله علیه)، ۱۳۸۵.
۳۹. مطهری، مرتضی، امامت و رهبری، تهران، صدرا، ۱۳۹۵.
۴۰. امام شناسی، تهران، صدرا، ۱۳۹۰.

۴۱.، **حکومت اسلامی**، تهران، انتشارات امام خمینی (رحمه الله علیه)، ۱۳۷۸.
۴۲. مکارم شیرازی، ناصر، **امامت و شیعه**، قم، انتشارات امام علی بن ابی طالب، ۱۳۸۸.
۴۳.، **ولایت فقیه**، قم، مدرسه امام علی، ۱۳۸۲.
۴۴. موسوی خمینی، روح الله، **حکومت اسلامی**، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله علیه)، ۱۳۷۸.

مقالات

۱. حسینعلی رایتی، «امام‌شناسی در اندیشه فلسفی آیت‌الله جوادی آملی»، **مجله فلسفه و دین**، ش ۲، ۱۳۸۸.
۲.، «فلسفه افضلیت امام در اداره هستی از دیدگاه آیت الله جوادی آملی»، **مجله فلسفه دین**، ش ۴، ۱۳۸۹.
۳. حسینعلی مسعودی، «افضلیت امام معصوم در اندیشه آیت الله جوادی آملی»، **مجله علوم اسلامی**، ش ۲۲، ۱۳۹۵.
۴. محمد رضا موسوی، «افضلیت امام و نقش آن در هدایت جامعه از نظر آیت الله جوادی آملی»، **مجله کلام اسلامی**، ش ۲۵، ۱۳۹۱.
۵.، «امامت و رهبری در اندیشه جوادی آملی»، **مجله علوم اسلامی**، ش ۱۲، ۱۴۰۲.
۶.، «ولایت الهی و نقش امام در اندیشه آیت الله جوادی آملی»، **مجله علوم اسلامی**، ش ۳، ۱۳۹۰.